

Берегиня української культури (до 100-річчя від дня народження видатного науковця та музеєзнавця Віри Свенціцької)

У статті висвітлюється життєвий шлях та науковий внесок у мистецтвознавство і музейну справу України культурного діяча В. Свенціцької в контексті історії Національного музею ім. Андрея Шептицького у Львові та її батька музеолога І. Свенціцького.

Ключові слова: Національний музей у м. Львові, музейні колекції, музейництво, політичні репресії, знищення пам'яток, ідеологічний тиск.

Уже сто років як 13 грудня 1913 року в день Святого Андрія вперше відкрив двері для відвідувачів Національний музей у Львові. Створення поважного музейного закладу тісно пов'язано з іменем видатної постаті в історії України митрополита Андрея Шептицького, який сприймав українську культуру як надзвичайно важливий засіб консолідації української нації і можливість продемонструвати світові високу життєву силу народу [30, с. 232-237]. Меценат української культури в 1905 р. заснував музей як приватну фундацію під назвою «Церковний музей» з метою збереження пам'яток давньої української спадщини. До музею увійшли збірки рукописів, стародруків, зокрема єдина в Європі колекція друків кирилицею, рідкісні переклади Ф. Скорини, унікальні зразки старовинної зброї, золотарства, тканин, ікон, портретів, нумізматичних предметів. На базі музею організувалось Товариство наукових викладів ім. П. Могили, що отримало статус національного університету [30, с.235], завданням якого було поширювати освіту серед широкого загалу за допомогою складеної програми лекторіїв за участю відомих митців.

Музей набував просвітницьких функцій та поступово перетворювався на важливий осередок громадського життя. На честь засновника музею А. Шептицького у вересні 1935 р. на території музейної садиби був споруджений пам'ятник Митрополитові роботи українського скульптора С. Литвиненка, автора знаменитого монументу на могилі Івана Франка. Цей пам'ятник підступно знищила радянська влада в ніч на 10 серпня 1947 р.: скульптуру розбили молотками, а уламки вивезли за місто.

Історія Національного музею нерозривно пов'язана з постаттю першого директора – видатного українського музеєзнавця, доктора філології, археолога, мистецтвознавця Іларіона Свенціцького. Закінчивши математично-філософський факультет Львівського університету, І. Свенціцький поринув у музейну справу. На запрошення доктора І. Шараневича він впорядковував музей Ставропігійського інституту. Вже тоді І. Свенціцький захопився мистецтвознавством та українською культурною спадщиною, слухав лекції у Петербурзькому університеті та Археологічному інституті, працював з музейними колекціями у Народному домі під керівництвом вченого А. Петрушевича, який, власне, і порекомендував талановитого дослідника митрополиту А. Шептицькому для формування колекцій майбутнього музею. Відомий вчений мужньо відстоював музейні колекції в роки Першої світової війни, за що 6 червня 1915 р. під час окупації Львова російськими військами був заарештований як «пропагандист мазепинських ідей» і з сім'єю вивезений до Росії.

Вже від'їжджаючи зі Львова, він залишив колегам завдання про догляд за музеєм. Навіть перебуваючи у 1914-1918 рр. у російському полоні у Києві, він працював помічником у знаного музеєзнавця М. Біляшівського і продовжував пошукову роботу для колекцій музею [32, с. 88-92]. До Львова повернувся в березні 1918 року. Після поразки українських національно-визвольних змагань йому, «гайдамаці», довелося в часи польської влади перебувати під постійним поліцейським наглядом. Незважаючи на цькування та погрози І.Свенціцький продовжує здійснювати копітку роботу з розбу-

дови музею [3, с. 5-9]. За відмову присягати на вірність Польщі, його звільнили з посади доцента Львівського університету, але вчений зумів зберегти цілісність музейних колекцій. У 1921-1925 рр. він викладав в Українському таємному університеті, проводячи інколи заняття в музеї [19, с. 205-217].

1913 рік став визначальним для І. Свенціцького ще й тому, що за кілька місяців до відкриття музею сталося поповнення в родині. 28 серпня 1913 р. у невеличкому будиночку при садибі музею по вулиці Мохнацького, 42 (нині вул. М. Драгоманова) [22, с. 200] народилася донька – Віра. Від самого народження музей і науково-культурне середовище для майбутньої дослідниці Віри Іларіонівни Свенціцької стали природними. Вже з дитинства маленька дівчинка ретельно опановувала родинні цінності і, передусім, – відповідальність і працьовитість, що були основою у житті її батьків.

На все життя Віра запам'ятала душевне піднесення в сім'ї, коли вони, перебуваючи у 1918 р. у Києві, зустріли звістку про IV Універсал Центральної Ради. Віра захоплювалась розповідями про видатні постаті, зокрема, українську поетесу Лесю Українку, французьку героїню Жанну д'Арк [9, с. 6]. Дівчина виростала серед музейних пам'яток української творчості, в атмосфері, де музейництво розглядалось як «важливий прояв людського життя і особливої культурної праці та опіки» [29, с. 7]. Яскравий приклад батькового служіння мистецтву і його безкорислива праця на ниві українського музейництва сформували у Віри ще з юних літ захоплення та жвавий інтерес до творчих скарбів української старовини. Згодом колега по музейній праці О. Сидор пригадував розповідь музейниці, як, навчаючись у львівській жіночій гімназії Сестер василіанок у талановитих вчителів О. Степанів, В. Щурата, К. Малицької, Я. Біленького, М. Зарицького, вона брала уроки у знаного педагога, мистецтвознавця І. Старчука, копіювала ікони і жалілась мамі (Анісії Свенціцькій (Востряковій)) про своє невміння творити мистецьку красу так, як художники.

Мама заспокоїла доньку і повідала про творчу і пов'язану з малярством професію мистецтвознавця [31, с. 46-47]. Саме її обрала Віра Свенціцька, вступивши у 1932 р. на відділ історії мистецтва Львівського університету. Навчання в університеті у відомих професорів В. Подляхи, В. Козіцького та інших педагогів

студентка поєднувала із практичною роботою в музеї на громадських засадах як лаборант. Вона вела активну пошукову роботу, збираючи разом із музейниками по всій Галичині цінні твори мистецтва. Вже багато років пізніше добрий знайомий Віри Іларіонівни, доктор історичних наук В. Александров згадував, коли на виставці, де вперше представлялась після реставрації ікона Преображення Господнього XIV ст. із церкви Святого Георгія у селі Вільшаниці на Яворівщині, мистецтвознавець сказав, що це одна із найкращих українських ікон, розчулена дослідниця повідомила, що це була перша ікона, яку вона у 1936 р. привезла до музею [27, с. 5]. Студенткою стажувалася у співробітниці реставраційного відділу музею С. Парашук. За короткий час вона оволоділа тонкощами реставраційної справи. Як помічник реставратора на початку 1930-х рр. брала участь у відновленні іконостасу Вознесенської церкви у Волиці Деревлянській, де вперше відкрила для себе унікальний іконопис жовківського маляра XVII ст. Івана Рутковича [22, с. 200].

Уже на перших порах своїх мистецтвознавчих студій В.Свенціцька не стояла осторонь громадських ініціатив, і сама організувала Гурток студенток ім. Лесі Українки, члени якого вивчали українську культуру, зокрема провели збір коштів на придбання картин талановитого художника Олекси Грищенка для Національного музею. Доля полотен цього митця, які експонувались на виставках у 1931 р. та 1932 р. виявилася неприглядною. Картини у 1952 р. були вилучені із музейної збірки у спецфонд, значна частина якого знищена [31, с. 47-48].

Високим визнанням досліджень молодого мистецтвознавця стало обрання В.Свенціцької членом Наукового товариства ім. Шевченка. Не дивно, що її громадська робота та активне спілкування з українською науково-мистецькою інтелігенцією викликали підозри у польської окупаційної влади. На відомому львівському процесі 25 травня – 27 червня 1936 р. над 23-ма українськими націоналістами В. Свенціцька проходила з Я. Стецьком, Р. Шухевичем, Б. Гнатевичем та іншими патріотами. Її звинуватили за приналежність до Організації українських націоналістів, що кваліфікувалось як злочин державної зради. Вона мужньо і з гідністю вела себе на засіданнях трибуналу, була сама собі пристрасним адвокатом, і врешті суд звільнив її від відповідальності [35, с. 364-365].

Робота в музеї надихнула молоду дослідницю до перших наукових розвідок, пов'язаних з вивченням унікальної музейної колекції різьблених ручних хрестів, яка стала основою її магістерської роботи в університеті. «Літопис Національного музею» за 1938 р. повідомив про підготовлену В. Свенціцькою працю «Різьблені ручні хрести XVII – XX ст.», ілюстровану 72-ма зображеннями. У публікації наголошувалось на необхідності такого видання, яким засвідчується зв'язок високомистецької різьби Галичини «як із Києвом і Подніпрів'ям, так і з Подунав'ям» [11, с. 87], а також на важливості входження досліджень про мистецтво Галичини до кола зарубіжних джерел. Оригінальна книга Свенціцької про самобутнє українське мистецтво побачила світ у 1939 р. Після закінчення університету, відмовившись залишитись на кафедрі, Віра Іларіонівна до початку 1940 р. викладала у жіночій господарській школі, а з січня 1940 р. повернулася у музей, якому віддала свої життєві та творчі сили до своїх останніх днів [31, с. 48].

Після «золотого вересня» 1939 р. суспільне життя у Львові різко змінилось. Музейна політика радянської влади зводилась до підпорядкування музейних і приватних колекцій державі та націоналізації їх, закриття та злиття деяких з них, перейменування та перерозподіл збірок, зрештою просто до знищення багатьох з них. У Львові до початку Другої світової війни діяло 25 музеїв, 8 архівів, понад 60 бібліотек (зустрічається цифра 84 [7, с. 224]), понад 70 приватних колекцій, серед останніх були міські, конфесійні, приватні та корпоративні [13, с. 7]. У постанові Раднаркому УРСР від 8 травня 1940 р. «Про організацію державних музеїв і бібліотек» вказувалось, що музеї стали складовою державної політики [15, с. 813-815], а отже інструментом її впливу на суспільство. Відповідно до згаданої постанови влади, яка опиралась на пропагандистський підхід до музеїв, на основі розформованих збірок у Львові були створені нові музеї: Державний обласний історичний музей, Державний обласний етнографічний музей, Державний обласний музей мистецького промислу, Державна обласна картинна галерея з філіями Замок Собеського у с. Підгірцях та Панорама Рославицького у Львові. З ініціативи Спілки радянських письменників відкрито Літературно-меморіальний музей І. Франка, директором якого призначили

сина Каменяра – Петра Франка. Наприкінці 1939 р. внаслідок реорганізації, ліквідації та націоналізації музеїв у Львові було сформовано тільки п'ять закладів, між якими розподілили музейні і приватні збірки, не забезпечивши їх при цьому необхідними приміщеннями. До того ж колекції нерідко піддавались варварському нищенню некомпетентними представниками влади або розкрадалися.

Одержавлення музейних збірок супроводжувалося руйнацією цілісності музейних колекцій, знищенням значної частини історико-культурних пам'яток, ліквідацією самобутніх музейних закладів. Такий згубний стан речей викликав невдоволення і протест представників інтелігенції, відомих вчених, музейників та інших діячів культури. Так, в лютому 1940 р. Віра Іларіонівна підтримала батька, коли він, занепокоєний долею унікальної колекції Голуховського (у приміщенні розмістили новостворений палац піонерів), звернувся до відділу мистецтв при облвиконкомі з клопотанням передати її до Картинної галереї, оскільки без фахового догляду мистецькі твори можуть бути знищені [6, с. 90-96].

З важким серцем сприйняла В. Свенціцька новину, що після реорганізації музейних збірок Львова Національний музей став відділом Львівської галереї мистецтв, куди передали фонди живопису, графіки та скульптури, а батька в березні 1941 р. перевели на посаду завідувача відділом. Значна частина музейних збірок, зокрема рукописні, архівні документи та книги, розформовувались та передавались до «профільних» архівів та бібліотек [25, с. 47-54], крім цього вилученню підлягали «націоналістичні», «ідеологічно шкідливі» матеріали, які потрапляли до спеціальних фондів, а потім зникали або були знищені, їх доля досі не відома [23, с. 92]. У березні 1941 р. із збірок музею до Державного музею Т. Г. Шевченка були передані цінні джерелознавчі матеріали із вшанування пам'яті Шевченка: 72 книги, 142 друки, 8 пам'ятних жетонів та 1 фото [23, с. 93].

Основою музейної політики радянської влади у Львові, як і на усіх теренах України, стали націоналізація та реорганізація музейних колекцій, знищення змістовної цілісності збірок, музеїв та цінних раритетів, усунення з роботи кваліфікованих фахівців музейної справи, встановлення ідеологічного контролю над музеями та перетворення їх у пропагандистські осередки.

Зі встановленням гітлерівської окупаційної влади у Львові (29 червня 1941 р.) музеї також опинилися під пильним контролем. Розуміючи небезпеку, яка нависла над національними скарбами, вже 1 липня 1941 р. зібралися на музейну нараду представники львівських музеїв: Віра Свенціцька разом із М. Драганом представляли Національний музей, картинну галерею – З. Гюттлер, кабінет гравюр при Оссолінеумі – М. Гембарович, музей Баворовських – Інглут, історичний музей – Р. Менкіцький і М. Левицький, музей художнього промислу – К. Півочий і Г. Тесля, етнографічний музей – Р. Герасимчук та І. Гургула [26, с. 9-10]. Обов'язки щодо організаційного та фінансового забезпечення музеїв були покладені на І. Свенціцького [26, с. 11], який отримав право представляти / захищати музейні установи перед окупаційною владою.

У той самий час він був відновлений на посаді директора Національного музею. Учасники зібрання обговорили питання діяльності музеїв у відповідності до наказу тимчасового голови відділу народної освіти міста Львова І. Крип'якевича про необхідність організувати нагляд за музеями, призначення відповідальних комісарів для дотримання безпеки і порядку в установах: Національний музей опікувала В. Свенціцька, Етнографічний музей – Р. Герасимчук, Промисловий музей – Ю. Ліщинський, Історичний музей – К. Филипович, Картинна галерея – І. Іванець, пам'ятки мистецтва міста Львова та замку і збірок в Підгірцях – М. Драган. Це був сміливий крок львівської інтелігенції перед прогнозованим розграбуванням національної спадщини.

Окупаційна влада розпорядженням генерал-губернаторства від 23 червня 1942 р. закрила всі музеї дистрикту Галичина для відвідування [17, с. 161], збирала інформацію про стан музеїв, провела огляд їх фондів, формувала списки про втрати музеїв у 1939 – 1941 рр., цікавилась збірками місцевих закладів, і водночас підбирала твори мистецтва для музею на батьківщині Гітлера в австрійському Лінці [26, с. 12-13].

І навіть в тих умовах В. Свенціцька спільно із працівниками Національного музею опікувалася музейними справами (опрацювання фондів збірок, консервація картин та ікон, підготовка виставки українського мистецтва, здійснення технічно-ремонтних робіт зі збереження музейного приміщення). Нацистські «культуртрегери»

пильно стежили за всіма діями музеїв, здійснювали цензуру усіх видань, проводили пропагандистську роботу, поповнюючи бібліотеки німецькими виданнями.

Встановивши контроль над музеями Галичини, окупаційна влада прагнула використати їх насамперед для збагачення своїх музеїв та приватних збірок, а також для пропаганди нацистської ідеології. Віра Іларіонівна, розділяючи прагнення батька зберегти колекції музеїв Галичини, допомагала І. Свенціцькому зібрати нараду музейників із Самбора, Коломиї, Станіслава, Стрия, Сокаля, щоб обговорити проблему охорони збірок від примусової евакуації до Німеччини [26, с. 17-24]. Разом з батьком вона доклала титанічних зусиль, щоб зберегти музейні колекції, перемістивши їх у підвали митрополичих палат та Домініканського костелу [26, с. 24]. Завдячуючи відвазі Свенціцьких, Національний музей – єдиний із львівських закладів, що зумів зберегти всі колекції без втрат.

Відновлення радянської влади на західноукраїнських землях не змінило її довоєнного ставлення до музеїв. Повернулися партійний контроль за діяльністю закладів, чистки музейних кадрів та нищення фондів збірок. За партійними та урядовими рішеннями в музеях проходили ідеологічні ревізії експозицій. Спеціальні комісії затверджували тематико-експозиційні плани музеїв, у яких обов'язковим був показ «героїчної історії українського народу у зв'язку з історією великого російського народу й інших братніх народів СРСР» [16, с. 213-230]. Обов'язковою для висвітлення була історико-революційна тематика з відображенням ролі пролетаріату та комуністичної партії, діяльності В. Леніна та його соратників у класовій боротьбі та розповідь про соціалістичне будівництво та формування нової спільноти – радянського народу.

У діяльності музейних установ невинувато перебільшувались пропагандистські функції, які перетворювали музеї у політичний інструмент впливу на світогляд людей. З експозицій вилучались оригінальні речі, а їх місце займали схеми суспільно-економічних формацій, численні цитати партійних класиків, з постанов партії та уряду, що надавало музейним вітринам вигляду скоріше стендів соціалістичного будівництва. Знайомство з таким музеєм не сприяло зацікавленості відвідувачів історією та культу-

рою краю. У 1954 р. О. Довженко, перебуваючи у Нікополі, відвідав краєзнавчий музей, після чого назвав його «убогим, нехочузнавчим музеєм» [1, с. 98]. Такими ставали музеї по всій Україні, і Львів не був винятком.

Під загрозою знищення опинилися і збірки Національного музею. Нова хвиля утисків чекала колектив музейного закладу і його керівника І. Свенціцького. Постійні комісії вишукували «політично шкідливі твори», роботи митців, що емігрували на Захід, репресованих, депортованих та ув'язнених органами НКВС. Зрештою, музей назвали «осередком націоналістів» і вирішили, що «нецелесообразно нести расходы на содержание этой единицы». За наказом Комітету в справах мистецтв УРСР від 17 серпня 1947 р. у музеях та бібліотеках посилювали контроль за фондами з метою виявлення «політично шкідливої та контрреволюційної літератури» [23, с. 93].

Особливістю цієї акції було те, що перевірка фондів супроводжувалась арештами музейних працівників. Наприкінці 1940-х рр. від репресій постраждали наукові співробітники музею: талановитий дослідник Микола Батіг, доктор філософії Євген Кравчук – викладач Богословської академії у Львові (заарештований у грудні 1949 р., його подальша доля невідома), завідувач відділу народного мистецтва Олена Бордун [23, с. 94], завідувач музейною бібліотекою Степан Сампара – священик, викладач Богословської академії у Львові (вперше був заарештований у 1945 р. та звільнений за відсутністю складу злочину, вдруге заарештований у листопаді 1948 р., покарання відбував на рудниках у м. Балей Читинської області, де проживав у одному бараці із 30 засудженими священиками та монахами, його подальша доля невідома) [34, с. 236].

У 1948 р. «за злочинно-націоналістичну діяльність» засуджена до 25 років виправно-трудових таборів реставратор музею Ярослава Музика [12, с. 12]. У 1955 р. вона повернулася до Львова, стала відомою художницею [14, с. 14-19]. Твори Я. Музики учасники дисидентського руху використовували для ілюстрацій до самвидаву [10, с. 670]. Вона, ризикуючи власною свободою, зберегла і передала у 1960-х рр. до музею деякі роботи видатного українського художника М. Бойчука, розстріляного за його «контрреволюційне» мистецтво. Образ Ярослави Музики змалювала в одному з листів її подруга

Марія Пеленьо: Уявляю собі Вас, як орла, готового до величного польоту, та крила зв'язані. Се живемо в такому часі, де міцні прутки залізної клітки» [18, с. 592].

Не unikнула репресій і Віра Свенціцька. 6 листопада 1948 р. її заарештували за надуманим звинуваченням – «участь у ОУН з 1932 р., збереження грошей і організаційний зв'язок» [2]. Так раптово були знищені надії і плани на майбутнє – працювати над вивченням унікальних музейних збірок ікон, старовинного шитва, давніх гравюр, декоративної різьби, писати в аспірантурі при лівінградському Ермітажі дисертаційне дослідження про жовківського майстра І. Рутковича [31, с. 48].

Арешт Віри боляче позначився на її рідних: батько, як директор музею, змушений був власноручно підписати наказ на доньку – «звільнена з причини затримання органами МДБ 22 листопада 1949 р.» [31, с. 49]. Під час обшуку із її робочого столу вилучили 23 документи, а із бібліотечного фонду музею – 75 примірників літератури. 28 травня 1949 р. особливою нарадою при МДБ СРСР її було засуджено до 25 років виправно-трудових таборів з конфіскацією майна [2]. Родина, не знаючи місця перебування доньки, не мала можливості отримати вісточку від доньки, надіслати передачу. Про це пише у листі від 29 березня 1953 р. до міністерства внутрішніх справ УРСР мати Анісія Свенціцька, запитуючи, чи жива їхня донька і де вона знаходиться [24, с. 66-67]?

Покарання В. Свенціцька відбувала в Сибіру, в тайшетських таборах на Ангари в Іркутській області на лісозаготівельних роботах. Разом з нею відбували ув'язнення хорунжа Українських січових стрільців Олена Степанів, яка викладала у В. Свенціцької історію та географію під час навчання у лівінській гімназії, а також художниця Ярослава Музика, її колега по музею. Про ті важкі часи залишився на згадку портрет Віри Іларіонівни, виконаний художницею на єдино можливому в тих умовах матеріалі – слюді [8, с. 14]. 23 грудня 1952 р. Особлива нарада при МДБ СРСР за наполегливими клопотаннями І. Свенціцького змінила термін покарання до 10 років виправно-трудових таборів. Відбувши 8 жахливих років неволі, 14 травня 1956 р. Віра Іларіонівна була звільнена [2]. Повернувшись до Львова, вона застала ще живим батька, який дуже захворів після арешту доньки та звільнення з посади директора музею.

У характеристиці керівництва Львівського філіалу АН УРСР на завідуючого відділом мовознавства, професора І. Свенціцького від лютого 1952 р. зазначалось, що, як директор українського музею, він допустив «засмічення фондів музейної бібліотеки націоналістичною літературою», з якої в серпні 1951 р. було вилучено близько 2500 книг, і виявляв явну протидію вилученню такої літератури [16, с. 867-868]. Постійні цькування влади вкоротили життя І. Свенціцькому. Видатного подвижника українського музейництва не стало 18 вересня 1956 року.

Віра Іларіонівна, мужня і сильна жінка, пройшовши страшні випробування, знайшла в собі сили жити далі, зануритись у роботу, зайнятись улюбленою справою. Вона не уявляла себе без музею, а після смерті батька відчувала своїм обов'язком опікуватись його дітищем. Декілька місяців розглядалась її заява про поновлення на роботі в музеї, поки 1 грудня 1956 р. її прийняли на посаду наукового співробітника.

У той час музейне життя Львова перебувало під пильним партійним контролем, було затиснуте в жорсткі лещата комуністичного агітпропу. Вказівки зверху продовжували регламентувати теми музеїв, вимагаючи представляти дружбу народів, класову боротьбу і радянські досягнення. Не припинялись акції вилучення з колекцій «ідеологічно шкідливих» матеріалів, «що не мають музейного значення», очищення фондів від «історичного хламу» [20]. Однак і в цих умовах музейниця не припиняла досліджень пам'яток культури. У 1961 р. Віра Свенціцька заочно закінчила аспірантуру при Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, працюючи над темою мистецького доробку І. Рутковича в українському малярстві. У 1966 р. вийшла її монографія «Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.», де вперше на широкій джерельній базі глибоко розглядалось мистецьке життя на західноукраїнських землях, проаналізовано значний матеріал музейних збірок та галицьких церков, всебічно висвітлювалась унікальна мистецька спадщина майстра давнього українського малярства. Наукова праця стала дисертаційним дослідженням, і хоч авторка отримала науковий ступінь кандидата мистецтвознавства, на думку багатьох фахівців її робота заслуговувала ступеня доктора наук [22, с. 202].

Віра Іларіонівна продовжувала працювати у музеї, завідувала відділом народного мистецтва та мистецтва XIV-XVIII ст., з 1975 р. очолила відділ давнього українського мистецтва, заглибившись у особливості маловивченого на той час середньовічного українського мистецтва. З'явилась низка її ґрунтовних праць: «Живопис XIV-XVII століть» у 6-томному виданні «Історія українського мистецтва» (1967 р.), «Український середньовічний живопис: альбом» (1976 р.) з її науковою атрибуцією ікон Національного музею у Львові, «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг XI – XVIII вв., хранящихся в СССР» (.), «Украинская народная гравюра XVII-XX веков» (.), «Українське станкове малярство XIV-XVI ст. і традиції візантійського іконопису» (1983 р.), «Малювання на склі» (1991 р.) та інші глибокі дослідження, в яких простежувалась самотність українського малярства, де дивовижно поєднувались професійна майстерність та колорит народної творчості. І це надавало дослідженням мистецтвознавця особливого значення, у них розкривались глибокі коріння нашої національної ідентичності, неповторність українського світобачення, оригінальність народного мистецького творення.

Недаремно українським сакральним мистецтвом захоплювались зарубіжні поціновувачі. Ось як описував його сирійський архидиякон Павло Алеппський, супроводжуючи у середині XVII ст. антиохійського патріарха Макарія в його поїзді до Москви через Україну: «...Ікона велика, чудова, вражає подивом розум; подібної ми й перед тим не бачили і пізніше ніколи не оглядали» [33, с. 22]. Про те, що самотність українська культура збагачує творчі здобутки світового надбання, підкреслює Віра Іларіонівна: «У творах далекого минулого варто було навчитися бачити і відчувати їх своєрідну красу, бо це розширює обрії духовності, поглиблює усвідомлення вагомості і значення внеску українського народу в національну і світову скарбницю культури» [28, с. 19]. Та офіційне ставлення до подібної проблематики було більш ніж прохолодне. Давнє народне мистецтво, яке за своїм характером було релігійне, заборонялось і вилучалось із музейних збірок. Лиш один із багатьох фактів: у 1968 р. В. Свенціцька підготувала виставку релігійного мистецтва із нових надходжень музею, але її за розпорядженням партійного керівництва демонтували [31, с. 52].

Музейна діяльність В. Свенціцької, окрім науково-дослідної роботи, охоплювала копітку працю у фондах музею, в реалізації експозиційно-виставкових проєктів, створенні нових музейних осередків. За ініціативи музейниці були підготовлені та відкриті цікаві виставки, присвячені 800-літньому ювілею давньоруського твору «Слово о полку Ігоревім», 725-річчю історичного Потелича, пам'яті фундатора музею «Митрополит Андрей Шептицький і Національний музей» [22, с. 203] та інші, які супроводжувались змістовними дискусіями, обмінами думок науковців та фахівців на конференціях, читаннях та круглих столах, публікацією збірників та путівників.

Зусиллями Віри Іларіонівни створено художньо-меморіальні музеї видатних діячів української культури. У структурі Національного музею діють музеї Олени Кульчицької, Івана Труша, Олексі Новаківського, де зберігаються їх унікальні твори, особисті речі, документи [31, с. 51].

Віра Свенціцька вкотре безстрашно захистила музейні скарби. Ще у лютому 1953 р. влада, під виглядом розширення експозиції Львівського музею українського мистецтва, вивезла 10 тис. ікон, скульптур до непристосованого для зберігання музейних предметів приміщення Вірменського собору, створивши ще один «спецфонд» [4, с. 85]. Протягом восьми днів гужовим транспортом, щоб не пошкодити цінні твори мистецтва, названі владою «церковним хламом», музейники перевозили до Вірменського собору. Упорядкуванням пам'яток у новому фондосховищі займалися працівники музею Я. Нановський, І. Катрушенко, М. Батіг, М. Пигель.

Навчені трагічними подіями 1952 р., коли було злочинно знищено тисячі мистецьких творів, вони доклали титанічних зусиль, щоб ікони, скульптура, дерев'яна різьба були належним чином обліковані, пронумеровані, згодом розташовані у стелажах за топографічною картотекою [21, с. 57-58]. Зусиллями музейників вдалося зберегти пам'ятку новітнього релігійного малярства, яка повина була згоріти на вогнищі – іконостас каплиці греко-католицької духовної семінарії у Львові роботи «ворога народу» П. Холодного. Всі інші роботи майстра: пейзажі, портрети, жанрові композиції, графіку, було спалено в 1952 р. [3, с. 7-9].

Врятування унікальної колекції українських ікон у Вірменському соборі є незаперечною заслугою Віри Свенціцької. Вона так і запам'яталась колегам: «У холодному соборі, куфайка на куфайці, десять теплих хустин на голові, замерзлі й посинілі руки. У пилюці, у темряві. Десятки років роботи... Старанно ховала від стороннього ока скарби» [5, с. 6]. У 1960-1970-х рр. їй вдалося відстояти колекцію від спроб розформувати та розпорошити збірку по різних музеях, а то і знищити. Наполегливі звернення Віри Іларіонівни виділити приміщення для цінних пам'яток української культури не знаходили підтримки у влади. «Її ніби не чули», – згадував учений В. Александрович, підкреслюючи вирішальну роль В. Свенціцької у збереженні колекції [27, с. 5]. І тільки в незалежній Україні, з весни 1994 р., в музеї розпочалась копітка праця з розміщення збірки давньоукраїнського мистецтва з приміщення Вірменського собору до нового музейного фондосховища. На початок 2000 р. кількість підготовлених і перенесених творів складала понад 4 тис. од. зб. [3, с. 10].

Національний музей на сьогодні – один з найбільших музеїв України, в ньому зберігається понад 100 тис. пам'яток. Унікальні колекції давнього українського мистецтва, зокрема, іконопису, скульптури, різьби, художнього металу, галтів XIV-XVIII ст., фонд стародруків та рукописів з рідкісними виданнями України, Польщі, Німеччини, Литви, Білорусі, Голландії ставлять його в ряд найвизначніших художніх музеїв світу. І в цьому значна заслуга усіх, хто долучився до його творення, серед них особливе місце належить видатним подвижникам української культури, батькові та донці – Іларіону Свенціцькому та Вірі Свенціцькій.

21 травня 1991 р. в лікарні по вул. І. Огієнка у Львові, на 78-му році життя померла велика українка Віра Іларіонівна Свенціцька, похована біля батьків на Личаківському цвинтарі [31, с. 54]. Багаторічна, невтомна праця Віри Іларіонівни на музейницькій ниві відзначена високою державною нагородою, на жаль, посмертно: у 1995 р. їй присуджено Державну премію України імені Т. Шевченка за упорядкування альбому «Українське народне мистецтво XIII-XX ст.» у співавторстві з ученим, музеєзнавцем Василем Отковичем [5]. По її смерті суспільство віддало ще один борг Вірі Свенціцькій, якій довелося довгі роки жити з несправедливим

тягарем політув'язненої, реабілітація прийшла 29 листопада 1996 р. [2].

Натхненне і надзвичайно скромне життя В. Свенціцької сповнене наукових здобутків і тяжких випробувань, але їй випала ще одна вкрай важлива місія – вона зуміла зберегти і передати музейні традиції своїм наступникам, власним прикладом вчила відважно відстоювати народне надбання, віддано працювати на користь музейній справі. Музейниця продовжувала розвивати науково-дослідну роботу в музеї, хоч як влада не перешкоджала і намагалася звести заклад до пропагандистського рівня. Як і започатковано було І. Свенціцьким, щорічно, не зважаючи на заборони, у музеї до

Шевченківських днів готувала тематичні виставки. Вона гідно несла ім'я свого батька, вірно продовжувала його справу, поклавши за неї своє життя і долю, була справжнім охоронцем безцінних народних скарбів, невтомно примножувала надбання музею, а коли постала незалежна Україна – передала духовні надбання народу на вічне збереження і пішла у засвіти. Необхідно досліджувати наукову спадщину В. Свенціцької, вивчати її музейний досвід, увічнити її ім'я у музейних експозиціях та пам'ятних таблицях. Нащадки мусять пам'ятати тих, хто утверджував національну гідність, зберіг українську духовну спадщину, підніс до світового рівня.

Джерела та література

1. Анцишкін І. В. Нікопольський музей – від музею мистецтв до краєзнавчого // Роль музеїв у культурному просторі України й світу. Вип. 11. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 92-99.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (м. Львів). – Спр. П-39736.
3. Батіг М. Білі сторінки в історії Національного музею у Львові // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – №2(7). – С. 7-13.
4. Вандали в музеї // Жовтень. – 1989. – № 4. – С. 85-87.
5. Горак Р. Дорога до Шевченківської премії // Шлях перемоги. – 1995. – 25 березня. – № 11 (2135). – С. 6.
6. Горбань І. Багатокультурність музейного ландшафту Львова та музейне життя у тоталітарній державі. // Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали міжнародної конференції 8-10 жовтня 2006 р. в м. Чернівці. – Львів, 2008. – С. 90-96.
7. Давид І. Більшовицька інквізиція в Галичині // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. II – III. – Львів, 1994. – С. 221-228.
8. Децик С. Її не оминула трагічна доля // Шлях перемоги. – 2003. – 11 – 17 вересня. – №38 (2575). – С. 14.
9. Дяків С. Жанна д'Арк української культури // Поступ. – 2003. – № 156 (1211). – 4-10 вересня. – С. 6.
10. Зайцев Ю. Опозиційний рух на Львівщині 1960 – 1980-х рр. // Реабілітовані історією. Львівська область. Кн. I. – Львів, 2009. – С. 668-679.
11. Звіт з діяльності Національного музею за рік 1938 // Літопис Національного музею у Львові за 1934, 1935, 1936, 1937, 1938 роки. – Львів, 2001. – С. 87-92.
12. Кравченко Я. Нищений, але не знищений // День. – 2013. – 6 листопада. – С. 12.
13. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у XIX – першій третині XX ст. // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. VII. – Львів, 1998. – С. 6-14.
14. Крутоус А. Сторінки з минулого (1939-1990) Львівського історичного музею // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. IX. – Львів, 2000. – С. 14-19.
15. Культурне будівництво в Українській РСР. – К., 1959. – Т. 1. – 869 с.
16. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду. Збірник документів. Т. 2 – К., 1961. – 535 с.
17. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т.1. – К., 1995. – 746 с.
18. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т.2. 1953-1966. – Львів, 1996. – 916 с.
19. Лазечко П. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові (1921-1925 рр.) // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. II-III. – Львів, 1994. – С. 205-217.
20. Одинець М. Що пропагують львівські музеї. // Правда. – 1951. – 13 вересня.
21. Откович В. Про збереження унікальної збірки давньоукраїнського мистецтва // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 1(6). – С. 56-61.
22. Павличко Я. Віра Свенціцька – відома вчена, музейник і дослідник українського сакрального

мистецтва // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – 2008. – № 6. – С. 200-214.

23. Посацька Д. Втрачене: 1941, 1947-1953 роки // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – 2010. – № 7(12). – С. 91-98.

24. Посацька Д. Втрачене: 1953-1956 роки // Літопис Національного музею у Львові. – 2011. – №8(13). – С. 64 – 76.

25. Посацька Д. З історії фондів збірок музею // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – 2001. – № 1. – С. 47- 54.

26. Посацька Д. Національний музей у Львові під час німецької окупації (1941-1944): хроніка подій // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – 2008. – № 6. – С. 8-14.

27. Поступ. – 2003. – 28 серпня – 3 вересня. – №151 (1206). – С. 5.

28. Свенціцька В. І. Українське малярство XIV-XVI століть // Свенціцька В. І., Сидор О. Ф. Спадщина віків. Українське малярство XIV-XVIII століть у музейних колекціях Львова. – Львів, 1990. – С. 7-19.

29. Свенціцький І. Музеї і музейництво. Нариси і замітки. – Львів, 1920. – 79 с.

30. Семчишин-Гузнер О. Діяльність митрополита Андрея Шептицького як мецената в ділянці українського мистецтва // Скарбниця української культури. Збірник наукових праць. Вип. 8. – Чернівці, 2007. – С. 232-237.

31. Сидор О. Віра Свенціцька // Сучасність: література, мистецтво, суспільне життя. – Нью-Джерсі, 1991. – Ч. 10 (366). – С. 46-55.

32. Сидор О. Національний музей у Львові // Наш Львів. Альманах. Ч. І. – Львів, 2006. – С. 88 – 92.

33. Сидор О. Ф. Традиції і новаторство в українському малярстві XVII- XVIII ст. // Свенціцька В. І., Сидор О. Ф. Спадщина віків. Українське малярство XIV-XVIII століть у музейних колекціях Львова. – Львів, 1990. – С. 20-40.

34. Франко П. Репресоване духовенство УГКЦ. – Львів, 2008. – 367 с.; Реабілітовані історією. Львівська область. Кн. І. – Львів, 2009. – 743 с.

35. Черченко Ю. А. Львівський процес ОУН 1936 р. // Енциклопедія історії України. – К., 2009. – Т. 6. – С. 364-365.

Руслана Маньковская

Подвижник украинской культуры (к 100-летию со дня рождения выдающегося искусствоведа и музееведа Веры Свенцицкой)

В статье освещается научный вклад в искусствоведение и музейное дело Украины выдающегося деятеля и защитника украинской культуры В. Свенцицкой, рассматривается сложный жизненный путь исследователя сквозь призму истории Национального музея, деятельности ее отца музееведа И. Свенцицкого и музейного дела во Львове.

Ключевые слова: Национальный музей, музейные коллекции, музейное дело, политические репрессии, уничтожение коллекций, идеологический пресс.

Ruslana Mankovska

Vira Svientsitska – Berehynia (Keeper) of Ukrainian Culture. To Commemorate the 100th Anniversary of the Famous Scientist and Museum Researcher's Birthday

The article highlights a scientific contribution into the art and museum sciences of Ukraine made by an outstanding figure and defender of Ukrainian culture V. Svientsitska. The researcher's complicated life is considered through the history of National museum, through the museum activity of her father I. Svientsiskyi and through museum affairs in Lviv.

Key words: National museum, museum collection, museum research, political repressions, destruction of landmarks, ideological pressure.

